

SANAT SİYASET TOPLUM ETKİLEŞİMLERİ

Gültekin AKENGİN¹

ÖZ

Sanat eseri, var olduğu dönem içinde sosyal ekonomik koşullar ve kültürel yapı hakkında bilgi verir. Toplumdaki sosyal ekonomik ve politik öğeleri sıralayarak bunlara paralel olan sanat eserlerini kronolojik olarak incelemeye çalışır. Toplumsal yapısı içinde, belli dönemlerde var olan sosyal ve ekonomik davranış biçimleri, sanatın kurallarını ve imgelerin oluşumunu, üslup ve kompozisyon özelliklerini belirler. Sanatın duygusal niteliği yanında bir de düşünce ve ideolojik yanı vardır. Sanat insanların sadece duygularını değil aynı zamanda düşüncelerini de imgelere dönüştürür. Çalışmada, sanat ve siyaset ilişkisine dair değerlendirmeler özetlenmekte, ülkemizde çok partili döneme geçişle demokratik anlayışın toplum tarafından daha etkili anlaşılabilirliği, yaşanan siyasi, ekonomik değişimler ve toplumsal gerçekçi sanat anlayışı ile yansımaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, siyaset, sanat toplum, sanat siyaset.

¹ Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Görsel Sanatlar Bölümü, gultekinakengin(at)gmail.com

ART POLITICAL SOCIETY INTERACTIONS

ABSTRACT

The work of art gives information about the social economic and cultural structure in the period it exists. It lists the social economic and political elements in the society and tries to examine the chronological works of art. Within social structure, the social and economic behaviors that exist in certain periods determine the rules of art and the formation of images, the style and composition characteristics. Besides the emotional nature of art, there is also an intellectual ideological aspect. Art transforms not only the emotions of people but also their thoughts into the images. In this study, evaluations about the relationship between art and politics are summarized. With the transition to the multi-party period in our country, the more effective understandability of the democratic understanding by the society and the political, economic and social realistic conception of art has been examined.

Keywords: Art, politics, art society, art politics

Giriş

Geçmişe doğru izi sürülünce sanatın insanoğluyula birlikte varolduğu görülür. Mağara duvarlarındaki figürler, dikili taşlardaki işaretler bunun somut göstergeleridir. Elbette bütün ilklere “ilkellik” söz konusudur. Bilimde ve düşüncede olduğu gibi sanatta da çıkış noktaları söz konusudur. Bu çıkış noktalarının verilerini göz önünde bulundurmada ilerleme ve gelişim süreçlerini temellendiremeyiz. Ne var ki ilerlemeler ve gelişmeler de hep bir düz çizgi seyri izlememiştir. Bazen kesintiler bazen duraklamalar, hatta bazen de gerilemeler söz konusu edilebilir. Dönemin sanatını tespit edebilmek için çeşitli çevrelerin birbirleriyle olan ilişkilerini, sanatın ve siyaseti dünya gerçekleriyle karşılaştırarak belirlemek gerekir. Doğan (1997), sanatçı toplum ilişkisinin karşılıklı olduğunu, olayların sanatçı süzgecinden geçerek izleyiciye sunulduğunu, sanatçının toplumdan etkilendiği gibi, toplumu da etkilediğini belirtmiştir. Toplumdan aldıklarını toplum önüne sererek bir etkilenme oluşturur. Bunu sanatın sınırları içinde yaparlar. Sanat ve siyaset birbirlerini besleyerek topluma estetik birikim ve olgunluk kazandırır. Sanatçı, eleştirel bakış açısıyla önderlik ederek toplumun ileri gitmesinde önemli paya sahiptir. Bir başka ifadeyle, sanatta üretimin öznesi toplumdur. Ancak üzerinde asıl düşünülmesi gereken durum, toplumun yapısına dokunan, yönlendiren etkenlerdir. Toplumu oluşturan sınıflarda ekonomik, politik ideolojik çatışmalar görülür. Bu çatışmalarda sanatçı da kendisine bir konum seçer. Bu demek değildir ki bütün sanatçılar aynı konumda hizalanır. Onların da kendilerine özgü bakış açıları ve tavırları olmalıdır. Böylece sanatta çok seslilik ve tartışmalar devreye girer. Sanat eseri dönemini sosyo-ekonomik sanat kuralları dahilinde inceler. Bütün bu gelişmeler çatışmalardan meydana gelir. Güçlü olan sınıflar yönlendirmelerle düşünceleri belirler. Bununla birlikte ulaşılan ortak paydaların kendiliğinden oluşmadığını da sanat tarihi bize gösterir. Namık Kemal’in ifade ettiği gibi “gerçeğin ışığı fikirlerin çarpışmasından doğar”. Burada da tez, antitez ve sentez kavramlarının temeli belirir.

Politik sanatın başlangıcı Rönesans olmakla beraber statükonun gücünü ve kuşatıcılığını göz önüne getirmek amacı ile yapılmış, çizgileri dini ve emperyalist övgülerin ilerisine gidememiştir. Rönesans, yaratıcı ve özgür düşüncenin önündeki tüm engelleri kaldırdığı, beşeri uygarlık birikiminin patlamaya dönüştürebildiği ölçüde önem kazanır. Avrupa’da Rönesans ile birlikte gelen liberal durum olgunlaşma sürecinden geçerek Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan özgürlükçü düşüncenin alt yapısını oluşturmuştur (Harvey, 1997).

Toplum, Sanat ve Siyaset Bağlamında Tarihsel Süreç

Malraux'ya göre sanat, güncelin farklı sorunlarını, çoğu zaman dünyanın karanlıkta kalan yönünü ortaya çıkartmak gibi bir işlevi olan toplumsal bir olgudur. Lukacs da sanatı, toplum içerisindeki çelişkileri ve aksaklıkları aşmaya yarayan bir araç olarak görür. Lukacs'a göre her türlü insan eyleminin başlangıç ve sonuç noktası insanın toplumsal hayat içerisindeki davranışında görülür (Armağan, 1984). Sanat aslında insanla sosyal çevresi arasında denge kurmasına yardımcı olan etkenlerden biridir. Sanat ile birlikte toplumsal değişimleri kavrama çok daha kolaylaşır. Bireylerin her türlü duygusunu harekete geçiren sanat, evrensel bir dil olduğu için en kolay iletişim kurma aracıdır. İletişim kurarak bireyin toplumsal bütününe kaynaşmasına yarayan sanat, insanın değerlerini, düşüncelerini yansıtır ve toplumsallaşmaya bu şekilde yardım eder. Ancak bu düşünce ve değerlerin oluşumunda da pay sahibidir.

Fransız İhtilali sonrası sanatçılar politik konularda daha çok fikir ortaya koymuşlar ve yönlendirici olmuşlardır. Siyasi düşüncelerini sembollerle aktarma yoluna da gitmişlerdir. Sanat ve siyasete özgürlükçü yaşamın Rönesansla olduğu kanısı hâkimse de, asıl özgürlük Fransız İhtilali ile olmuş, otorite ile insanca yaşama durumları doğrultusunda kurulan bir dengeye dayandırılmak istenmiştir.

Politik çalışmalar gündeme gelmiş, dönemin kahramanları önemsenmiştir. Fransız İhtilali, modernliği karakterleştirerek biçimlendirmiş, Sanayi Devrimi de tasarlayıp canlandırmış, maddeleştirmiştir (Ranciere, 2008). Batı toplumlarının gelişim süreçlerinde geline durumun, üzerlerinde yarattığı etkinliğin güzel sanatlarla olduğu görülür. Çıkış noktasına ve değişen şartlara göre bu sanatlarda ön plana çıkma dereceleri de değişebilmiştir. Bazen resim, bazen mimari, bazen de edebiyat öne çıkabilmektedir.

Öte yandan doğu toplumları ve Türkiye'nin bu alanda yaşadığı süreçlere bakıldığında, parlak bazı gelişme ve başarıların yaşanmasına karşın Batı'da skolastik çağda daha durağan ve dogmatik bir durum görülmektedir. Söz gelimi Bağdat ve Endülüs tercüme faaliyetleri Rönesans'ı tetiklemişken, daha sonraları Rönesans bayrağını taşıyanların gerisine düşülmüştür.

Toplumsal Gerçekçi Sanat Anlayışı Bağlamında Ülkemizde Siyaset ve Sanat Etkileşimi

20. Yüzyılın başındaki belirsizlik sonucu ülkeler dışı açılımdan kaçınmış, dönemin güçlü devletleri fırsatları değerlendirerek Birinci Dünya Savaşıyla düzeni kontrol altına almaya çalışmışlardır. Ancak savaşla birlikte çıkan fikri patlama,

Türkiye'yi de etkilemiş, bazı ideolojiler yıkılmış, yerine yenileri oluşmuştur. Dünyada neler olduğunu gözlemleyen Türkiye, siyaseten ve demokratik anlamda başlangıç noktasındadır. Çok partili dönemle birlikte demokratik anlayışını ileriye taşımıştır. İktidara gelme adına siyasi kavgaların yoğun olduğu ortam fikri gelişmeleri sınırlamıştır (Topuz,1998). Entelektüel birikimini arka arkaya yaşanan savaşlarla kaybeden Türkiye, yüzyıllar öncesindeki olumlu mirastan yararlanma yolu ile tamamen ithal fikirler arasında bocalamalar da yaşamıştır.

Türkiye'de resim sanatının Batılı anlamda benimsenmesi geciktiğinden bu doğaldır (Berksoy,1996). Bakış açıları yerel ve ulusal olan sanatçılar, toplumla birlik görünürken, toplumsal gerçekçi sanatçılar genelde eleştirel yaklaşmışlardır. Bu eserler 1971'li yıllarda görülmeye başlar (Berksoy, 1998). Toplumcu gerçekçilik o dönemden günümüze kadar olan toplumcu olaylardan etkilenmiş ve beslenmiştir. Çok partili döneme geçişle birlikte sosyalist düşüncelerle buluşmanın yansımalarını toplumsal gerçekçi tablolarda görmek mümkündür.

Türkiye'de çok partili döneme geçiş öncesinde başlayıp günümüze kadar gelişen süreçte, bazı aşamalardan geçilmek farklılıklara tanık olmakla birlikte sanatçılarımızın ortak amaç ve konularda buluşma çizgisini de yakalayabilmişlerdir. Nuri İyem, Selim Turan, Ferruh Başağa, Abidin Dino, Fethi Karakaş gibi sanatçıların yer aldığı grup, resimde toplumsal bir konuyu, bir temayı veya içeriği ortak bir anlayışla ve özgür bireysel üsluplarıyla resimlemenin gereğine inanmışlardır. Ülke sıkıntılarını yaşamadan, sorunların ve toplumun içinde yer almadan yapılan yapay edebiyat ve bu tarzda yapılan resimler milli olmanın uzağında görülür.

Çok partili hayata geçildikten sonra ilk yirmi yılda yaşanan çalkantılar fikir ve sanat üzerinde etkili olmuştur. Sanatı toplumla buluşturmak adına yöntem arayışları halkın eğitilmesinde sanatın işlevi gibi sorunlar gündemi oluşturmuştur. 1950'lerden itibaren Türkiye'de yaşanan toplumsal olaylara bağlı olarak meydana gelen askeri müdahaleler, düşünce ve sanat alanında kırılmalara yol açmıştır. 1960'larda içerik ve insan sorunsalının ağırlıklıolarak sanatınkonusunu oluşturduğu görülür. Bunu izleyen yıllarda ise ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanan gelgitler, toplumcu yaklaşımların öne çıkmasına ortam oluşturmuştur. Dolayısıyla sanatta da politik bir kimlik eklenmesi söz konusu olmuştur. Bu durum, sanat kaygısının geri plana düşmesine de yol açmış, mesaj ulaştırma tavrını öne çıkarmıştır. Sanatta sosyalist eğilimler ön alabilmiştir. 1970'li yıllarda toplumsal temalar içeren gerçekçiliğin iki farklı boyutta geliştiği görülür. Birincisi toplumla ilgili konuları gerçekçi bir bakış açısıyla ele alır, diğeri ise ajitasyon ve propaganda amaçlı gerçekçilik diye tanımlanır (Berksoy 1996).

1970'li yıllardaki sanat ortamına bakıldığında yasaklamalar ve sınırlamalardan dolayı dile getirilen bazı yakınmalarla karşılaşırız. Halkın duruşu ve talepleri adına sözcülük ettiği iddiasında bulunan sanat çevreleri ile yönetimler arasındaki çatışmaların sürdürüldüğü görülür. Bu zaman aralığında Nedim Günsur, Nuri İyem, Neşet Günal gibi sanatçılar, yerellikten evrenselliğe varmak gibi bir amaçla özgürlük peşinde ürünler verirler. 1973 seçimleriyle birlikte, kesintiye darbeye uğramış olan ideolojik kutuplaşmalar daha hızlı ve daha çatışmacı bir şekilde sahneye çıkmıştır. Bu yeni süreçte, çıkar amaçlı dürtülerle getirilen düzene angaje olan sanatçıların var olabildiğini de kabul etmek gerek. Bu noktada şunu ele almak mümkündür. Sanatçıların siyasi egemenliklerle uzlaşma şartı yoktur ama içinden geldiği ulusal kültür öğelerine de karşıt tavır sergilemesi gerilim artırıcı bir unsur olabilmektedir. Bu da bir çatışmayı doğurabilmektedir. Ancak çalışmalar olumlu bir sonuca da vardırılabilmektedir. Ancak çalışmalar olumlu bir sonuca da vardırılabilmektedir.

1980'li yıllarda sanat yönünü, genelde siyaset dışında kalan toplumun yasak saydığı (cinsellik, vb.) konularda eleştiri içeren resimlere yönelmiştir. 1980'lerin ikinci yarısında resim dışında, grafik, reklam, medya sektörü de etkin olmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda toplumsal sorunlar daha çok resim çevresinde odaklanırken, 1970'lerdeki gibi resimlerde artık sadece mesaj kaygısı olmadığı görülür. Sanat ve gerekliliği gibi sorular sanatçılar tarafından sempozyumlarda tartışılmaya başlanmıştır. Sonra gelen kuşak, siyasetin dışında, bilinçaltını ve sanatçının kişisel kaygılarını ortaya çıkaran, toplum tarafından yasaklanan konularda bireysel eleştiri içeren resimler üretilmişlerdir. 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra; insanlar siyasetten uzaklaştırılmış, sanatçıda toplumsaldan bireyselle doğru bir yol almıştır (Dostoğlu, 1999).

Sanattaki Batı kaynaklı etkiler daha fazla öne çıkarken, geçmiş, gelecek, modernizm gibi kavramlar bir yandan tartışılmış, öte yandan bu yöndeki bazı yaklaşımlar kendilerine yer edinebilmişlerdir. Kesin bir tercihte bulunmak zorunluluğundan uzak durulduğu da görülür.

Yeni teknolojilerin devreye girmesiyle popülizmin de zemin kazandığı görülür. Alt kültür üst kültür yakınlaşmalarına rastlanır. Çağdaş sanatçıların artık dünyadaki coğrafi ve politik etkenleri de izlemeye başladığı ve bu yönde etkilenmelere kapılarını araladığı görülür. Demokrasinin geliştiği ülkelerle, zayıf demokrasilerin yer aldığı alanların sanatları farklılık gösterir ve bunlar Türkiye'deki sanat çevrelerinin de merceği altına girer. Dolayısıyla ülkemizde de bu tür yaklaşımların belirleyici olduğu görülür.

Bu dönemlerde bazı sanatçıların, içten içe bir özeleştirme yapmaya yöneldikleri de akla gelmeyen bir durum olmasa gerek. Yaşanan olumsuzluklardan yapıcı bir bakış açısı çıkarmak da mümkün olabilmektedir.

Türk sanatçılarının eserlerinin sanat koleksiyonerleri ve özel girişimcilerin ilgi alanına girmesi aşaması yaşanmaya başlamış, yeni sanat odakları ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1987’de gerçekleştirilen Uluslararası İstanbul Bienali’yle de sanat uluslararası iletişimin kurma görevini de üstlenmiştir. 1990’lı yıllarla birlikte alternatif, yenilikçi sanat hareketleri ve sergileri, sanatçılar tarafından organize edilmiş ve küratörlük kavramı gündeme gelmiştir.

Sanat ve siyasetin önemli güçleri özellikle 20. yüzyılda çok sayıda kültürel ve sanatsal tezler öne sürmüş ve kültürün deformasyonuna neden olmuştur. Bu deformasyon “gösteri” olarak adlandırılır (Şenlik, 1981). Gösteri, imajlar aracılığıyla insanlar arasında kurulan toplumsal ilişki olarak tanımlanırken, günümüz siyasetinin de reel politikalara değil, kamuoyu yoklamaları, anketler ve siyasi kültürün yansımalarına dayalı bir estetize sunuma dayandığı düşünülür ve aynı zamanda siyaset olarak adlandırılabilir. Bu durumda siyaset ve kültür birbirlerinden ayrılamayarak, tek ve bir haline gelen bir görünüm sunacaktır (Adorno, 2003). Kültürün deformasyonu 20. yüzyılda sanat ve siyaset gücünün çok sayıda kültürel ve sanatsal tezler öne sürmesiyle olmuştur (Şenlik, 1981). Siyaset ve kültürün birlikte görünmesi anketler ve siyasi kültür yansımaları olarak reel politikalar dışında yüklenir (Adorno, 2003). Siyaset medya gücünün farkındadır ve 17. yüzyıldan itibaren aktif olarak kullanılmaktadır. Güzel sanatlar ve tasarım, radyo, televizyon, yazılım, reklam bunların içindedir.

Kültürün toplum değerlerini, inanç alanlarını, iletişim ortamını düzenleyen etki ve özellikleri düşünüldüğünde, siyaset, sermaye ve iletişim alanlarını da kullanmış olduğu anlaşılabilir. Siyasi hareketlerle estetik gelişmelerin ortak bazı paydalarda buluşmalarına da tanık olunur. Ancak burada sağlanır gibi görülen denge, bazı ustalıklı yaklaşımların olmaması halinde yine çatışmaya dönüşebilir. Dolayısıyla daha yumuşak yaklaşımlarla bu ortamın açılacağı görülür.

Sanatçının hayatını sürdürebilmesi için desteğe ihtiyacı vardır. Hiçbir destek de sistemler ve kişiler tarafından, kayıtsız şartsız, bir yarar beklemezsizin sunulmaz. Ama bu beklentiler bazen üstü kapalı bazen de açıkçadır. Sanatçının beklentilere cevap vermek zorunluluğunda olmaması için bir sanatçı kimliğinin oluşması ve doğrudan doğruya özel imkânlarla donanmış olması gerekir. Bu durumda asıl sorun, sanatçının özel imkânlarla donanmasına yani bir bakıma zenginleşmesine imkân verecek bir mekanizmanın oluşmasıdır. Bu mekanizmayı bazen toplumsal algı, bazen de bağımsız destek kanalları oluşturabilir (Akengin, 2014).

Sonuç

Sanat ve siyaset ilişkileri yüzyıllardır inişli ve çıkışlı bir düzlemde sürüp gitmiştir. Zaman zaman çatışmalara alan sağlamış ve bu çatışmalardan yaratıcı kazanımlar elde edilmiştir. Zaman zaman da uzlaşmazlıkla sonuçlandığında toplumsal sorunların kaynağı olabilmıştır. Birbirlerini etkilemeleri kaçınılmaz olmakla beraber, siyasetin sanat yoluyla sonuç alması bazen manidar olabilmektedir. Sonuçta siyaset kazanmak için yarışır ve güçlü hazırlanmış programlarla sonuç alabilir. Burada doğru siyaset ayrı bir tartışma konusudur. Sanat yoluyla dünyada devrimler gerçekleşmiş ve sistemi oturtmak için yine sanat kullanılmıştır. Bunun yanında toplumun kültürel seviyesi önem arz eder. Sistemin bu seviyeyi yükseltmesi doğru olandır, aksi kargaşa yaratır. Günümüzde toplumlar doğru bilgiye ulaşmada zorluk çekmemekte, günceli takip edebilmekte ve ayırt edebilmektedir. Niyetler nasıl olursa olsun sanatın insanlar üzerinde etkili olma gerçeği daima kullanılacaktır. Sanatın toplum ve insan üzerinde etki sahibi oluşunun kabul görmesi ise sanatın tarihi yolculuğundaki kazanımı sayılmalıdır.

KAYNAKLAR

ADORNO, W. (2003). Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken. Cogito, 36, 76-78.

AKENGİN, Ç. (2014). Sanat İdeoloji Politika İlişkileri. Ulakbilge 2, 4. DOI: 10.7816/ulakbilge-02-04-11

ARMAĞAN, İ. (1984). Çağdaşlaşma ve Demokratikleşme Sürecinde: Bilim ve Sanatta Özgürlük Sorunu. Yeni Boyut, 3/27, 10-12.

BERKSOY, F. (1996). Çağımız Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik. Sanat Çevresi, Sayı:208.

BERKSOY, F. (1998). 20.Yüzyıl Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik. İstanbul: Bakışlar Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

DOĞAN S. (1997). Türkiye’de 1980 Sonrası Ortaya Çıkan Oluşumlar Sürecinde Türk Resim Sanatı. Yüksek Lisans Tezi. DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DOSTOĞLU, H. (1999). Son 25 Yılda Sanat Piyasası. Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri.İstanbul: Türkiye Tarih Vakfı, 202-205.

HARVEY, David. (1997). Postmodernliğin Durumu. Çev: Sungur Savran, İstanbul: Metis.

RANCIERE, Jacques. (2008). Estetiğin Siyaseti. Ed. Ali Artun, Sanat Siyaset Kültür Çağında Sanat ve Kültürel Politika. İstanbul: İletişim Yayınları, 207-228.

ŞENLİK, E. (1981). Kültürel Etkinlikler ve Büyük Kuruluşlar. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TOPUZ, Hıfzı. (1998). Dünyada ve Türkiye’de Kültür Politikaları. İstanbul: Adam Yayınları.